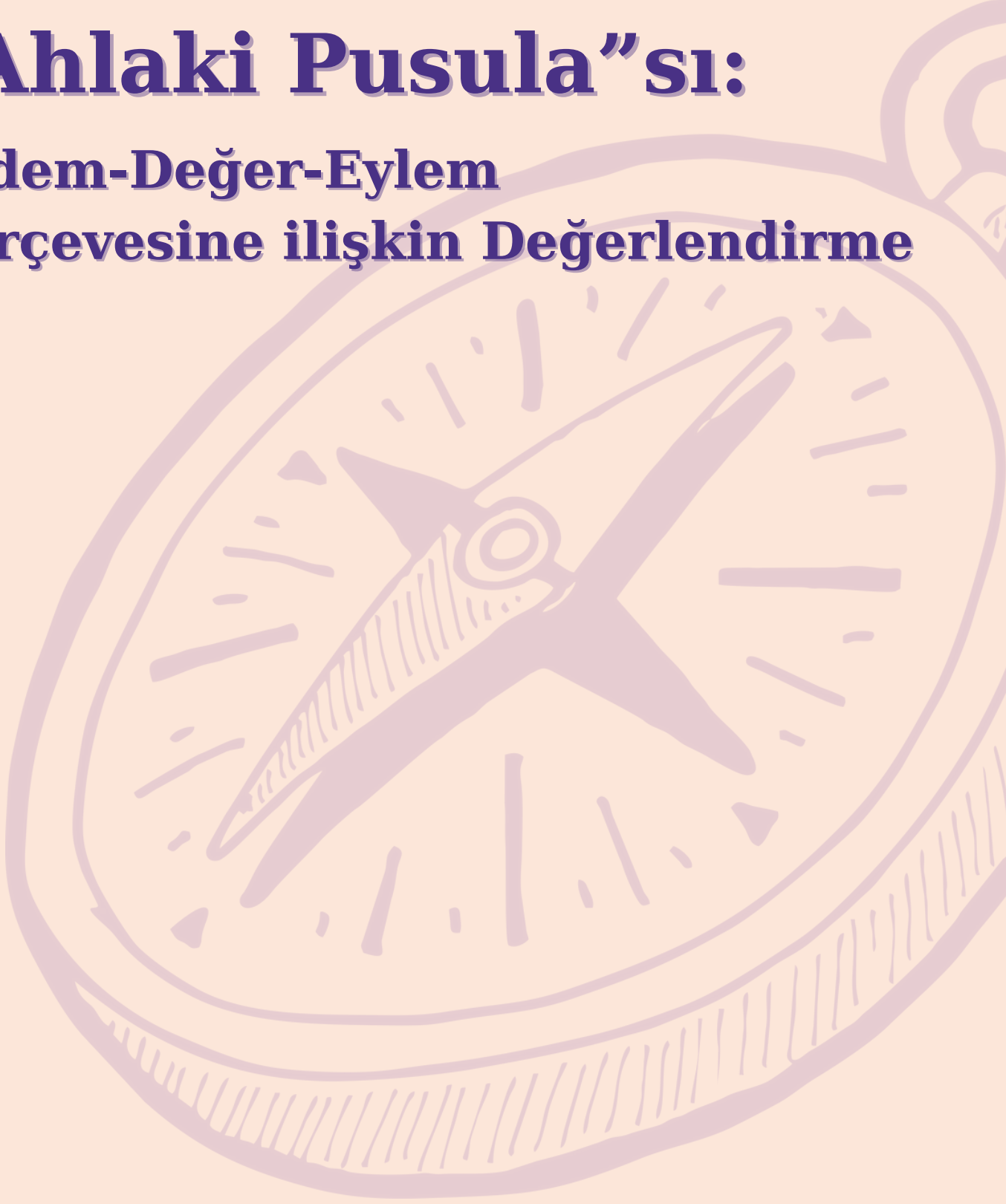

Maarif Modeli'nin “Ahlaki Pusula” sı:

Erdem-Değer-Eylem

Çerçevesine ilişkin Değerlendirme

Hazırlayan: Melisa Soran

Katkı sunanlar: Kenan Çayır, Melike Ergün

İstanbul, Eylül 2024

Tüm hakları saklıdır. İzin almadan çoğaltılamaz, referans vermeden kullanılamaz.

İçindekiler

Giriş	3
Çatı Değerler: Adalet, Sorumluluk ve Saygı	4
Alanlar ve Değerler Sistemi: İnsan, Aile ve Toplum, Çevre	7
İnsan	8
Aile ve Toplum	9
Çevre	12
Sonuç	13

Giriş

[Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni](#) “bütün ideolojilerin üzerinde millî bir şahsiyet oluşumuna katkı sağlama ve millî bilince sahip şahsiyetlerden oluşan bir toplum oluşturabilme”yi temel amaç olarak ortaya koyuyor. Oluşturmayı hedeflediği toplumda yer alan öğrencileri de “yetkin ve erdemli insan”lar olarak tanımlıyor. Metinde yetkinlik “belli bir alanda gerekli olan bilgi ve becerilere sahip olma”yı ifade ederken, erdem ise “ahlaken övülen meziyetler”i kapsıyor. Yetkinlikle birlikte erdemli olmayı merkezine alan Maarif Modeli, amacına değerler eğitimi aracılığıyla ulaşmayı önceliyor. Model’de önerilen erdem-değer-eylem çerçevesi ile zihinsel gelişimin yanı sıra manevi gelişimini tamamlayan “erdemli” veya “kâmil” insanların yetiştirilmesi hedefleniyor.[1] Tüm öğretim programlarına yön vermesi arzu edilen erdem-değer-eylem çerçevesinin “kendi medeniyet dünyamızın referansları olan millî ve manevi değerler”den beslenen bir “ahlaki pusula” olduğu ileri sürülüyor. Değerler eğitimi yaklaşımının tüm öğretim programlarına dayanak olması amacıyla tasarlanan bu çerçevede, değerlerin “kişinin varoluşsal anlam kazanmasına, hayata anlam katmasına, kendi içinde ahenkli olmasına, ahlaklı ve erdemli bir kişilik yapısı kazanmasına ve böylece tekâmülüne” hizmet edeceği dile getiriliyor. “Kişinin, içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesi ve nitelikli toplumsal ilişkiler geliştirmesi” hedefleniyor.

Bu hedef doğrultusunda çizilen “ahlaki pusula” üç çatı değere dayanıyor: Adalet, sorumluluk ve saygı. Maarif Modeli’nde sunulan değerler sisteminden hareketle ulaşılmak istenen hedefler ise, “Huzurlu Aile ve Toplum”, “Yaşanabilir Bir Çevre” ve “Huzurlu İnsan”. Değerler ve eylemlerin programlar arası bileşenler olarak ele alınması, böylece değerlerin programdan ayrı olarak değil, birlikte işlenmesi öngörülüyor. Her bir değer için eylemlerin listelendiği ve açıklamalarının yapıldığı tablolar da ortak metnin ekinde paylaşılıyor.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SEÇBİR) olarak hazırladığımız değerlendirmede, erdem-değer-eylem çerçevesinde yer alan değerler sistemini çözümlmeyi, anlaşılır kılmayı ve insan hakları bağlamında eleştirel bir okumasını yapmayı amaçlıyoruz. Değerlendirmenin ilk bölümünde üç çatı değere (adalet, sorumluluk ve saygı) odaklanacak, ikinci bölümünde üç alan (insan, aile ve toplum, çevre) etrafında kümelenen değerler sistemini ele alacak ve sonuç bölümünde bulgularımızın özetini sunacağız.

Çatı Değerler: Adalet, Sorumluluk ve Saygı

Erdem-değer-eylem çerçevesinin merkezine konan çatı değerlerden ilki olan adalet değeri “hak ve özgürlüklerini bilmek ve korumak”, “hakkaniyetli davranmak”, “ölçülü ve dengeli olmak” ile “liyakate önem vermek” eylemlerini kapsıyor.

“Hak ve özgürlüklerini bilme ve koruma”ya ilişkin açıklamalar “her insanın yaşama, eğitim alma, sağlık hizmeti alma, din ve vicdan hürriyeti gibi temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu kabul eder,” ifadesi ile başlıyor. Devamında “hak ve özgürlüklerle ilgili sorunlara çözüm arama”, “diğer insanların haklarını da savunma”ya ilişkin ifadelerin yanı sıra “hakkını aramanın meşru yollarını bilme”, “hak ve özgürlüklerini uygun şekilde kullanma”ya ilişkin ifadelere yer veriliyor. İfadeleri değerlendirecek olursak, insan haklarına temel oluşturan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne referans verilmediğini not düşmeliyiz. Bunu Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı özel amaçlarının ilkinde yer verilen “millî, manevi ve bunlarla uyumlu evrensel değerleri yaşatmaya istekli etkin vatandaşlar olarak yetiştirme” ifadesiyle birlikte düşündüğümüzde insan haklarının kiminden vazgeçilebileceği durumu ortaya çıkıyor ki bu durum, insan haklarının bölünemezliği, diğer bir deyişle bir bütün olarak ele alınması temel ilkesiyle çelişiyor. Bir başka tespit ise, hak aramanın da, hak ve özgürlükleri kullanmanın da “meşruluk” ve “uygunluk” gibi tanımı muğlak ölçütlere göre sorgulanabilir ve kısıtlanabilir olduğu izlenimi yaratan ifadelere yer verilmesidir. Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerine referans verilmeden tanımlanan hak ve özgürlüklere “meşruluk” ve “uygunluk” gibi ifadelerle sınır çizildiğini söyleyebiliriz. Bu noktada şu soruları sormak zorunda kalıyoruz: Bu değerler çerçevesine göre, hak ve özgürlüklerle ilgili çözüm ararken anayasal bir hak olan toplantı ve gösteri düzenleme hakkını kullanmak hak aramanın meşru bir yolu mudur? Bu durum hak ve özgürlükleri kullanmanın “uygun” şekli midir? Uluslararası ve ulusal yasal çerçevelerin varlığı, her ne kadar uygulamada hayata geçirilmesi için ayrı bir mücadele gerekse de, bu yüzden oldukça önemli oluyor; aksi takdirde bu sorulara cevap ararken başvurulabilecek ortak bir zemin kalmıyor.

Açıklamaların sonunda ise “toplumsal hayatta kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu bilir,” ifadesiyle birlikte “insanları sahip oldukları fiziksel özellik, sosyoekonomik düzey, etnik köken, inanç gibi özelliklerine göre ayırmadan tutum ve davranışlarına göre değerlendirir,” ifadesi yer alıyor. Bu iki ifadeyi birlikte değerlendirecek açıklamalarda kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunun vurgulanması önemli görülebilir ancak bir sonraki ifadede ayrımcılığa zemin sağlayan özellikler sayılırken cinsiyetin olmadığını not etmek de gerekiyor. Cinsiyet kavramını kullanmak-

tan imtina eden bu anlayış, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme sürecinde de karşımıza çıkıyor. Cinsiyet kavramının kullanımını LGBTİ propagandası yapmak olarak gören bu anlayış, cinsiyet temelli ayrımcılık ve şiddetle mücadele etmenin yollarını eğitimden başlayarak kapatıyor.

“Hakkaniyetli davranmak” eyleminin açıklamalarında “karar alma süreçlerinde farklı görüşler olabileceğini kabul etme”, “haksızlıkların düzeltilmesinde kararlı davranma”, “hakkı olmayanı almama” ve “insan ilişkilerinde tarafsız ve adil davranma”ya ilişkin ifadeler ile birlikte “görev ve sorumluluklarını kuralına uygun olarak yerine getirir,” ifadesi de yer alıyor. Hak ve özgürlükler konu edilirken görev ve sorumluluklara vurgu yapılmasını hak ve özgürlükler alanına getirilen bir sınır olarak görebiliriz. ‘Görev ve sorumluluklarını yerine getirdiğin sürece hak ve özgürlüklerinden yararlanabilirsin’ şeklinde anlaşılabilir bu koşul, hak ve özgürlükler alanını daraltma tehlikesi doğuruyor.

Bu eylemle ilişkili açıklamalardan sonuncusu ise “bireysel farklılıkların haklardan yararlanmaya engel olmaması gerektiğini bilir.” Bu açıklamada haklardan yararlanmaya engel olan tek durum bireysel farklılıklar olarak ele alınırken bu farklılıkların neler olduğuna ilişkin bir açıklama da yapılmıyor. Bireysel farklılıklardan ne anlamalıyız? Ders kitaplarında genellikle engelliliğin bireysel farklılık olarak ele alındığını görüyoruz. Oysa engelliliğin bireysel olduğu kadar toplumsal bir boyutu da var. Engelli bireyler, farklılıkları gözetilmeden düzenlenen fiziksel ve sosyal çevrede yaşamaya zorlanıyor; bireysel farklılıklarından dolayı değil toplumsal düzenin ‘sakatlayıcı’lığından dolayı engellenmiş oluyor. Bu nedenle, bireysel farklılıkların vurgulanması yerine her alanda toplumsal çeşitliliği tanıyan ve bu çeşitliliğin gereksinimlerine yanıt veren kapsayıcı ve eşitlikçi bir anlayışa ihtiyaç var.

“Ölçülü ve dengeli davranmak” eyleminin açıklamalarında “adalet ve merhamet arasındaki dengeyi sağlama”, “haksızlıklar karşısında duygu ve davranışlarını kontrol etme”, “insan davranışlarını hukuki ve ahlaki açıdan değerlendirme” ve “adalet ve eşitlik kavramlarını ayırt etme”ye ilişkin ifadeleri yer alıyor. Bu ifadelerde merhamet ve eşitlik kavramlarını adalet kavramı ile birlikte ele almaya davet ediyoruz; adalet ile merhamet arasında denge sağlarken adaleti eşitlikten ayırt etmemiz isteniyor. Merhamet değerler sisteminde karşımıza çıkan bir değer olurken, eşitlik bu değerler arasında yer almıyor. Eşitlik kavramı Türkiye’de bazı kesimler tarafından farkların yok edilmesi şeklinde anlaşılabilir. Bunu örneğin cinsiyet eşitliğine yönelik hak taleplerinin “cinsiyetsizleştirme” olarak etiketlenmesinde görüyoruz. Oysa cinsiyet eşitliği, erkek ve kadınların aynı olmalarını değil, haklarda eşitlenmeleri talep eder, çünkü adaletin sağlanması mevcut eşitsizliklerin giderilmesi ile mümkün olabilir. Bunun için

de, dezavantajlı durumda olan kişilere yönelik olumlu yönde farklı muamele yapılması gerekir.[2] Öyleyse, adaletin sağlanmasında insanların haklarda eşitlenmesi, başka bir deyişle her türlü ayrımcılığın önlenmesi önemli bir rol oynar.

Merhamet ise toplumsal hayatta dezavantajlı konumda olan gruplardan insanlara yönelen bir duygudur ve gruplar arasındaki hiyerarşik bakışı derinleştirir. Bu gruplar arasında eşitler arası bir ilişki kurulmasına engel olurken yardım alan-yardım veren şeklinde kurulan ilişkiye zemin sağlar. Burada önemli ve gerekli olan, insanlar arasındaki eşitsizliklerin acıma, merhamet ve yardım temelli bir yaklaşımla ele alınması yerine herkesi farklılıklarını gözeterek, haklardan yararlanmada eşitleyen hak temelli bir yaklaşımın benimsenmesidir; ancak açıklamalarda hak temelli yaklaşımdan uzaklaşan bir anlayışla karşılaşırız. Bu anlayış, insan davranışlarını hem hukuki hem ahlaki açıdan değerlendirmemizi ve haksızlıklar karşısında duygu ve davranışlarımızı kontrol etmemizi bekliyor.

“Liyakate önem vermek” adalet değerine ilişkin eylemlerin sonuncusu olarak sunuluyor. Açıklamalarında “görev paylaşımı yaparken kişilerin yeterliliğini dikkate alma”, “karar verme sürecinde önyargılı olmaktan kaçınma”, “yeterliliğe göre yapılan tercihlerin adil olduğunu fark etme” ve “yeteneklerine uygun görevleri almaya istekli olma”ya ilişkin ifadeler yer veriliyor. Bu ifadelerde imkân ve olanaklara erişirken kişilerin yetenek ve yeterliliklerine göre karar verilmesi önceleniyor. Adalet bağlamından baktığımızda önyargılı yaklaşımdan belirlenen ölçütlere (yetenek ve yeterlilik) göre değerlendirme yapılarak imkân ve olanaklara erişimin sağlanması önemlidir; ancak kapsayıcı ve hak temelli açıdan bakınca yetersizdir. İmkân ve olanaklara erişimde adaletin sağlanması için kişilerin yeterliliklerini ve yapabilirliklerini geliştirmek de gerekir. Bu koşullar sağlanmadan yapılan hiçbir “tercih” adil olmaz.[3]

Adalet değerine ilişkin değerlendirmemizin ardından erdem-değer-eylem çerçevesinde önceliklendirilen diğer iki değeri sorumluluk ve saygı değerlerini ele alalım.

Saygı değeri “kendine saygı duymak” ile başlayan, “sosyal ve toplumsal ilişkilerde nezaketli olma”yı öneren ve “çevresine, millî ve manevi değerlerine saygı duyma”yı da içeren bir eylem çerçevesi sunuyor. Sorumluluk değeri ise “kendine karşı görevler” ile birlikte “topluma karşı görevler”i tanımlarken “görev bilincine sahip olma”yı kapsıyor.

“Görev bilincine sahip olmak” eyleminin açıklamalarında, “görevlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirme”, “duygu, düşünce ve davranışlarından

sorumlu olduğunu kabul etme”, “davranışlarının telafisi için çaba gösterme”, “özverili davranma ve iç motivasyon geliştirme”ye ilişkin ifadelerin yanı sıra “sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirir,” cümlesine de yer veriliyor. “Çevresine, millî ve manevi değerlerine saygı duymak” eyleminin açıklamalarında, “doğayı ve canlıları koruma”, “millî ve manevi değerlere duyarlı davranma”, “bir eylemi gerçekleştirirken içinde yaşadığı toplumun millî ve manevi değerlerini dikkate alma”, “insanların farklı kültür ve inançlara sahip olabileceğini fark etme” ve “her insanın kendi inancına uygun yaşama hakkı olduğunu kabul etme”ye ilişkin ifadeler yer alıyor.

Bu açıklamalarda, millî ve manevi değerler doğrultusunda hareket eden kişilerin farklı kültür ve inançları fark etmesi beklenirken, yalnızca insanların kendi inancına uygun yaşama hakkını kabul etmesine alan açılıyor. Bu yaklaşımı adalet değerinin açıklamalarında yaşama, eğitim ve sağlık hakkı ile birlikte yalnızca din ve vicdan özgürlüğüne yer verilmesinde de görüyoruz. Buradan hareketle bu değerler çerçevesinde din ve inanç özgürlüğüne yer açılırken, farklı kültürlerin etkileşim içerisinde yaşadığı çoğulcu ve kapsayıcı bir anlayıştan ise uzak durulduğu tespitini yapabiliriz. Görev bilincine sahip olmak eyleminin açıklamalarında yer alan “sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirir,” ifadesinde ise, din ve inanç özgürlüğünü aşan, kişileri inancının gereklerini yerine getirmekten sorumlu kılan bir anlayışın tezahürü olarak karşımıza çıkıyor.

Bu noktada şu soruları sormak faydalı olabilir: Kendi inancına uygun yaşama hakkı herkesi kapsayacak mı? İslam dininden farklı dinlere, inançlara ve inançsızlığa alan tanınacak mı? Bu çerçeve çeşitli dinlerden ve inançlardan herkesin sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirmesini bekliyor mu? Bu sorulara pilot illerde uygulaması yapılan [Çevreme Duyarlıyım, Değerlerime Sahip Çıkıyorum Projesi \(ÇEDES\)](#) kapsamında yürütülen değerler eğitimi çalışmalarından hareketle cevap arayabiliriz. Proje kapsamında gerçekleştirilen bir ortaokulda Kur’an kursu sınıfı açılması, maket mezar başında ağıt yakılması ve öğrencilerin Kabe maketi etrafında tavaf ettirilmesi gibi uygulamalar projenin kapsayıcılığa ek olarak çocuğun iyi olma hali açısından da tartışılması gerektiğini gösteriyor.[4]

Alanlar ve Değerler Sistemi: İnsan, Aile ve Toplum, Çevre

Merkezinde çatı değerlerin yer aldığı değerler sisteminde diğer değerler “insan”, “aile ve toplum” ve “çevre” alanlarına göre sınıflandırılıyor. Bu sınıflandırmaya göre, sabır, tasarruf, çalışkanlık, mütevazılık, mahremiyet ve sağlıklı yaşam “insan”, sevgi, dostluk, vatanseverlik, yardımseverlik, dürüstlük, aile bütünlüğü ve özgürlük “aile ve toplum” ve duyarlılık, merhamet, estetik ve temizlik “çevre” alanlarında yer alıyor.

İnsan

“İçsel ahenge sahip huzurlu insan” hedefiyle ilişkilendirilen değerler sisteminde yer alan değerlerin başında sabır geliyor. Sabır değeri yaşadığı problemler karşısında “olumlu bakış açısına sahip olma”yı, başka bir deyişle zorluklarla karşılaşan insanlara sabırlı olmayı tavsiye ediyor. “Düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olmak”, adalet değerinde olduğu gibi burada da karşımıza çıkıyor. Olumsuz durumlar karşısında metanetli davranmayı öneren bu yaklaşım, sabrın “yanlışta boyun eğmek değil, onunla mücadele etmek” olduğunu belirterek sabrı “bilinçli ve etkin bir bekleme süreci” olarak tanımlıyor ve “sabretmenin toplumsal düzene etkisi”ni fark etmemizi bekliyor. Sabır değeri, toplumsal düzenin sürdürülmesinin bir aracı aynı zamanda zorluklarla ve yanlışlarla mücadele etmenin de ‘meşru’ ve ‘uygun’ yolu olarak sunuluyor. Değerler çerçevesini bir anlam bütünü olarak ele aldığımızda, adalet değeri açıklamalarında rastladığımız “hak aramanın meşru yolları”ndan biri sabretmek olarak karşımıza çıkıyor.

Bir başka değer ise çalışkanlık. Bu değer, azimli ve planlı olmanın yanı sıra araştırmacı ve sorgulayıcı olmayı da içeriyor. Bilimsel gelişmeleri takip ederken güvenilir bilgiye ulaşmanın yollarını bilmeyi ve bu yollarla edinilen bilgiyi eleştirel bakış açısıyla değerlendirmeyi öneren bu değer, sosyal sorumluluk ve toplum hizmeti çalışmalarında aktif rol almaya da vurgu yapıyor. Çalışkanlık değerinin açıklamalarında, araştırmacı olmanın yanı sıra sorgulayıcı olmaya ilişkin ifadeler yer verilmesi önemlidir, çünkü dijital alanın genişlemesi ile birlikte çocuk ve gençlerin ulaşabildikleri içerik ve bilgi sayısı katlanarak artıyor. Buna ek olarak Dünya’da ve Türkiye’de artan kutuplaşma ve ayrımcılık, bu içerikler arasında komplo teorileri ve sahte bilim argümanlarının yaygınlaşmasına sebep oluyor. Bu nedenle, çocuk ve gençlerin eleştirel okuryazarlık becerilerine sahip olmaları her zamankinden daha da önemli hale geliyor.

Değerler sisteminde yer alan diğer iki değer ise mütevazılık ve tasarruf. Bu iki değeri birlikte ele alırsak, kibir, gösteriş ve övünmekten uzak sade bir hayat yaşamayı, israftan kaçınmayı, sahip olduklarının değerini bilmeyi ve bilinçli bir tüketici olmayı kapsıyor. Sağlıklı yaşam ise, beslenme ile birlikte sosyal ve sportif etkinliklere katılımı ve bağımlılıktan kaçınmayı içeriyor. Ayrıca toplum sağlığını önemsemeye, hastalıkların yayılmaması için gerekli tedbirleri almaya yönelik ifadeler de yer veriliyor.

Sağlıklı yaşam değeri altında ele alınan beslenme konusuna dikkat çekmek gerekiyor, çünkü salgın, iklim değişikliği ve gıda fiyatlarındaki artış gibi sorunlar yetersiz beslenme riski altında olan çocuk sayısının her geçen gün artmasına sebep oluyor. Buradaki esas sorun çocukların veya ailelerin yeterli beslenmeyi bilmiyor olmalarındansa, yeterli beslenmeye erişemiyor olmalarıdır. Bu nedenle, çocukların hakları olan yeterli beslenmeye erişmeleri

için etkili okul yemeği programlarına ihtiyaç var.[5] Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı'nda bu ihtiyacı karşılamak için başlattığı ücretsiz okul yemeği projesinin 2023-2024 eğitim-öğretim yılı başında 'geçici süreyle' durdurulduğunu buraya not düşmek gerekiyor. Benzer bir yaklaşımla, çoklu krizler çağında salgın hastalıklarla mücadele edebilmek de okulların kriz ve afetlere dayanıklılığını arttırmaya yönelik bütüncül politika ve sürdürülebilir programlarla mümkün olabilir.

Sağlıklı yaşam değerinin altında değinilen bağımlılık meselesini de dikkatle ele almak gerekiyor. Bağımlılıklar arasında alkol, sigara, madde bağımlılığının yanı sıra dijital bağımlılıklar da konu ediliyor. Çocuk ve gençlerin bu tür bağımlılıklar geliştirmesinin önlenmesi ve dijital ortamlarda korunması önemlidir; ancak dijital ortamların aynı zamanda haber alma ve iletişim özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi de gerekir. Bunun için, dijital bağımlılıkla mücadele ederken çocuk ve gençlerin özgürlüklerini gözeten, yasaklayıcı değil koruyucu ve önleyici tedbirler geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

Bu alandaki son değer, mahremiyet. Kişinin kendisinden başlayarak aile ve sosyal ilişkilerinde "özel alanın ve kişisel bilgilerin korunması"na odaklanıyor. Aile yaşantısında ve ilişkilerinde mahremiyet, aile içi şiddet ve istismarın gizlenmesine zemin sağlayabileceği için dikkatle ele alınması gereken bir başka mesele olarak karşımıza çıkıyor. Kadınlar ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve istismarın en yakınlarındaki erkeklerden geldiği bir ortamda aile içi ilişkilerde gizliliğin sınırlarını belirlemek daha da zorlaşıyor. Açıklamalarda bu sınır şöyle çiziliyor: "Aile içi ilişkilerde gizliliğe önem verir; suç teşkil edecek bir durumu gizli tutmamasını gizliliğin bir ihlali değil gereği olarak değerlendirir."

Aile ve Toplum

Bu alanın hedefi "millî ve manevi değerlerin yaşandığı aile ve toplum". Bu hedef doğrultusunda sıralanan değerlerin başında sevgi ile dostluk geliyor. Sevgi dünya barışı için önemli bir değer olarak sunulurken anlayışlı, vefalı, sadakatli, özverili ve misafirperver olmayı kapsıyor. Açıklamalarda kişinin "ailesine, dostlarına, ülkesine ve ülkesinin değerlerine bağlılığı"na vurgu yapılırken "ülkesindeki turist, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi diğer ülke vatandaşlarına konuksever davranması"na da işaret ediliyor. Dostluk ise kişinin arkadaşlık ilişkilerine dair bir eylem çerçevesi sunarken "farklı kültürlerle bağ kurma"yı da içeriyor. Bu eylemin açıklamalarında "ülkeler arası yardımlaşma, komşu ülkelerle barış içinde yaşama ve dünya barışı için dostça ilişkiler kurma ve uzlaşmanın önemi"ne değinilirken "farklı milletlerden insanlarla iletişim kurarken millî kimliğini ve kültürünü muhafaza etme"yi de önceleniyor.

Sevgi ve dostluk değerlerine ilişkin açıklamalarda, Türkiye vatandaşlarının ülke sınırları içerisinde ve dışarısında karşılaştığı farklı ülke vatandaşları ile temasına yönelik ifadeler yer alıyor. Ülkesindeki diğer ülke vatandaşlarına konuksever davranması beklenen kişinin; farklı milletlerden insanlarla iletişim kurarken ise millî kimliğini ve kültürünü muhafaza etmesi gerekiyor. Başka kimlik ve kültürlerle etkileşimin kimlik ve kültürlerin 'öz'üne zarar vereceğine inanan bu özcü anlayış; kimlik ve kültürlerin hali hazırda etkileşim hâlinde kurulduğunu reddederek kimlik ve kültürler sabit ve saf bir 'öz' atfeder. Bu anlayışın bir tezahürüne, ders kitaplarında Türkçe'nin yabancı kelimelerden temizlenmesi olarak rastlıyoruz. Bu anlayış aynı zamanda kendi kültürünü diğer kültürlerin üzerine konumlandırır. Bunu yaparken de kültüründe hep olan ve hiç değişmeyen değerler olduğunu iddia eder ki 'Türk kültürü' için misafirperverlik/konukseverlik bu değerlerden biridir; resmî tarih anlatılarında da karşımıza çıkar.

Bu alanda yer alan bir başka değer, vatanseverlik. "Millî bilinç sahibi olma", "millî kimliğini tanıma", "ülke varlıklarını ve bağımsızlığı koruma"yı içeren bir değer olarak sunuluyor. Millî değerlerini bilen ve koruyan kişilerden "ülkesinin menfaatinin şahsi menfaatinin üstünde tutma"sı, "vatandaşlık haklarını ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirme"si, "Türk kültürünün devamlılığı için çaba gösterme"si, "millî ve manevi değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında sorumluluk alma"sı bekleniyor.

Maarif Modeli'nde Türkçe "kültür unsurlarımızın nesilden nesile aktarılmasına öncülük ve eşlik" eden temel öge olarak konumlanırken Türkiye'de konuşulan başka dillerin, çeşitli kültür ve toplulukların nasıl içerildiğine ilişkin açıklamalara rastlamıyoruz. Vatanseverlik değerinin açıklamalarında da vatandaşlığın çoğulcu ve kapsayıcı bir anlayışla değil, etnik merkezci bir anlayışla tanımlandığını söyleyebiliriz. "Türk kültürü"nü merkeze alan bu anlayışın izini, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da görebiliyoruz. Ders kitaplarında hâkim Türk ve Müslüman tanımının dışında kalan kimlikler görmezden geliniyor. İnsan hakları konularında eşit haklara sahip olarak anılan bu kimliklere kitaplarda yer açılmıyor.[6] Oysa Türkiye'de yaşayan çeşitli kültür ve toplulukların vatandaşlık tanımının içerisinde kendilerine yer bulabilmesi için eğitim başta olmak üzere her alanda eşit temsilin sağlanması gerekiyor. Ortaokulda okutulan seçmeli dersler arasında yer alan Yaşayan Diller ve Lehçeler dersi bu açıdan önemlidir, çünkü ülkenin resmî dilinden farklı olan ve Türkiye halkları tarafından konuşulan dillerin görünür kılınması, bu dillere ve kimliklere yönelik ayrımcılığın azaltılmasına katkı sağlama potansiyeli taşıyor. Vatandaşlığın çoğulcu ve kapsayıcı bir anlayışla ele alınması bu gibi uygulamaların çoğalmasına ve yaygınlaşmasına sebep olabilir; böylece yalnızca "Türk kültürü"nü değil Türkiye'deki tüm kültür ve kimliklerin etkileşimi ve devamlılığı sağlanabilir.

Yardımsızlık bir başka değer olarak karşımıza çıkıyor. İmkânlarını kullanırken ihtiyaç sahiplerine öncelik vermeyi gerektiren bu değerın açıklamalarında, ihtiyaç sahipleri olarak yalnızca hastalar, yaşlılar ve özel gereksinimli kişiler anılıyor. Yardım ve iyiliğin millî ve manevi değerler göz önünde bulundurularak yapılması ile ülkenin ve milletin menfaati için millî birlik ve beraberlik duygusuyla hareket edilmesi de belirtiliyor. Misafirperverlik gibi yardımsızlık da “Türk kültürü”ne özgü değerler arasında resmî tarih anlatılarında karşılaştığımız bir değer. Millî birlik ve beraberlik şiarıyla ele alınan bu değer, aynı merhamet değerinde dile getirdiğimiz gibi, toplumsal gruplar arasında yardım alan-yardım veren şeklinde eşitsiz ilişkiler kurulmasına zemin sağlıyor. Hastalar, yaşlılar ve özel gereksinimli kişileri ihtiyaç sahipleri olarak tanımlayan bu anlayış, bu kişilerin başkalarının yardımına muhtaç kişiler olarak etiketlenmesine sebep olurken, hak sahibi vatandaşlar olarak görülmesini de engelliyor.

Aile bütünlüğü, değerler sisteminde yer alan bir başka değer. Bu değer, “aile birliğine önem verme”nin yanı sıra “aile içi dayanışma ve iletişimi güçlendirme” ile “sorumluluklarını yerine getirme”ye ilişkin eylemlerle tanımlanıyor. “Ülkenin geleceği için aile ve nüfusun önemi”ne dikkat çekilirken kişilerden “aile kurumunun devamlılığı için çaba göstermesi” bekleniyor. Bu çabanın içerisinde “aile fertlerinin birbirine desteği”, “aile içi etkili iletişim ve işbölümü”nün yanı sıra “aile bağlarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınma” ve “aile içi mahremiyeti koruma” da sayılıyor.

Böylece değerler çerçevesinin devamlılığını öngördüğü unsurlara bir yenisi ekleniyor; toplumsal düzen ve “Türk kültürü”nden sonra aile kurumu da devamlılığı için çaba gösterilmesi gereken bir unsur olarak yerini alıyor. Vatanseverlik değeri açıklamalarında yer alan “ülkenin menfaatini şahsi menfaatinin üstünde tutma”nın bir gerekliliği olarak ülkenin geleceği için kişilerin aile kurması ve ailesinin devamlılığını sağlaması bekleniyor.

Bu beklentiyi oluşturan nedenler ise, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan [Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı](#)’nda açıklanıyor: Evlilik ve doğurganlık oranları düşüyor, boşanmalar artıyor, aile bağları zayıflıyor ve nüfus yaşılanıyor. Genç nüfus azalırken yaşlı nüfusun artması hem işgücü piyasasını hem de sosyal güvenlik sistemini zorluyor; yoksulluk ise her geçen gün derinleşiyor. Çözüm ise, aileci politikalar yürütmekte bulunuyor. Bu çerçevede bir yandan “aileyi tehdit eden şiddet, zararlı akımlar ve alışkanlıklarla mücadele” edilirken bir yandan da “aile odaklı politika ve hizmetler” geliştirilmesi planlanıyor. Bu belgede yer verilen “küresel cinsiyetsizleştirme projeleri ile mücadele etme”nin ‘LGBTİ bireyleri ve destekçileri’ni hedef alacağını ve mevcut nefreti daha da artıracığını öngörebiliriz. Bu belgede önerildiği şekliyle kadınların sosyal haklarına sadece bir eş veya anne olarak ulaşabildikleri bir sosyal politika

sistemi ise, kadınları aileye ve eve bağımlı hale getirerek hak ve özgürlüklerden yararlanmasını zorlaştırır. Ayrıca kadınları güçsüz kılarak hem kadınların hem de çocukların ayrımcılık ve şiddete daha açık hale gelmelerine neden olur. Bu nedenle, bireylerin insan onuru ve eşitliği temelinde güçlenmesini ve korunmasını hedefleyen, insan hakları temelli sosyal politika çözümleri geliştirilmesi önemlidir.

Sona kalan iki değer dürüstlük ve özgürlük. Dürüstlük söz ve davranışlarında samimi, doğru ve güvenilir olmakla açıklanıyor. Özgürlük ise “kendi kararlarını ve kararlarının sorumluluğunu alma”, kararlarını uygulamada “cesur ve girişimci olma” ile “kişisel ve toplumsal haklara saygı gösterme”yi kapsıyor. Hem kişinin kendi bağımsızlığı hem de ülkesinin bağımsızlığını birlikte ele alan açıklamalarda kişilerin özgürlüklerini kullanırken diğer insanlara ve topluma karşı sorumluluklarına önem vermesi ve toplumsal düzenin sağlanması için kurallara uymasına yönelik ifadeler de yer alıyor.

Özgürlük değeri açıklamalarında sorumluluklarına önem verme ve toplumsal düzeni sağlamaya ilişkin ifadelere yer verilmesini hak ve özgürlükler alanına getirilen sınırlar olarak değerlendirebiliriz. Adalet değerinde olduğu gibi özgürlük değerinde de hak ve özgürlükler konu edilirken sorumluluklar karşımıza çıkıyor. Bu değerler çerçevesinde sorumlulukların yerine getirilmesi gibi toplumsal düzenin korunması da hak ve özgürlüklerin yaşanması için getirilen bir ön koşul olarak sunuluyor. Bunu anayasal bir hak olan toplantı ve gösteri düzenleme hakkının toplumsal düzenin bozulmaması için engellenmesi gibi düşünebiliriz. Toplumsal düzenin sağlanması için kişilerin kurallara/yasalara uyması beklenirken anayasal hakları engelleniyor, özgürlükleri kısıtlanıyor.

Çevre

Çevre dostu yaşantıların olduğu yaşanabilir çevre amacının etrafında kümelenen değerler duyarlılık, merhamet, estetik ve temizlik.

“İnsan ve toplumun yanı sıra çevreye ve canlılara değer verme”yi içeren duyarlılık değerinin eylem çerçevesinde “afet bilincine sahip olmak” da yer alıyor. “Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması”na yönelik ifadeler ek olarak “tüm canlıların haklarını koruma” ve “şiddetin her türlüsüne karşı çıkma”ya ilişkin ifadeler de yer veriliyor. “İnsanlara ve diğer canlılara karşı vicdanlı ve şefkatli olma”yı içeren merhamet değeri insan ve diğer canlılara yardımcı olmanın yanı sıra “doğadaki tüm canlıların yaşam haklarını savunma”, “doğal yaşamı koruma ve zenginleştirme”yi de içeriyor. Kişisel temizliğe ek olarak çevresel temizliği ve sürdürülebilirliği içeren temizlik değeri ile sanatsal bakış açısı kazanmayı ve bu bakış açısını hayatın bir parçası hâline getirmeyi vurgulayan estetik değeri de, bu alana ilişkin değerler arasında yer alıyor.

İnsanı merkezine koyan bu değerler çerçevesinde çevre duyarlı olunması ve estetik bakış açısıyla ele alınması gereken bir ortam; diğer canlılar da merhametle yaklaşılması gereken varlıklar olarak sunuluyor. Bu sunuşta, tüm canlıların haklarının korunması ve şiddetin her türlüsüne karşı çıkılması da konu ediliyor. Bu çerçeveden hareketle son zamanlarda gündem olan ve yasalaşan sokak hayvanları ile ilgili düzenlemeler içeren kanun teklifini nasıl değerlendireceğiz? Eğer bu kanun teklifi sokak hayvanlarının yaşam haklarının ihlâl edilmesine veya hayvanlara şiddet uygulanmasına yol açıyorsa karşı çıkmalıyız, çünkü değerler çerçevesi tüm canlıların haklarının korunmasını içeriyor. Burada insana biçilen merkezî rolü de sorgulamak gerekiyor. İnsan, doğa ve hayvanlar üzerinde kurduğu tahakküm ile her şeye karar veren bir pozisyon ediniyor ve bu da krizlere yol açıyor. İçinde yaşadığımız çoklu krizler çağında duyarlılık, merhamet ve temizliğin ötesine geçen insan faaliyetlerinin krizlere etkisini ve insanların krizlerin etkisini onarmadaki sorumluluk ve yükümlülüklerini açıklayan bir eylem çerçevesine ihtiyaç var ki tüm canlıların hakları hayata geçebilsin.

Sonuç

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni'nde yer alan erdem-değer-eylem çerçevesine ilişkin değerlendirmemizi şöyle özetleyebiliriz:

- Bu çerçevede, hak ve özgürlükler uluslararası çerçeve metinlere referans verilmeden tanımlanırken hak ve özgürlükler alanı “hakkını aramanın meşru yolları”, “hak ve özgürlüklerini uygun şekilde kullanma”, “sorumluluklarına önem verme” ve “toplumsal düzeni sağlama”ya ilişkin ifadelerle daraltılıyor. Kişileri “ölçülü ve dengeli davranma”ya davet eden bu çerçevede sabır, toplumsal düzenin sürdürülmesi için zorluklarla ve yanlışlarla mücadele etmenin ‘meşru’ ve ‘uygun’ yolu olarak karşımıza çıkıyor.
- Merhamet ve yardımseverlik değerler arasında yer alırken, eşitlik yer almıyor. Tüm bireylerin eşit haklara sahip olması için gerekli tedbirlerin alınması yerine “ihtiyaç sahibi kişiler”e merhamet edilmesi ve yardımseverlik gösterilmesi yoluyla adaletin sağlanması öngörülüyor. Suriye'deki iç savaşın ardından zorunlu göçle Türkiye'ye gelen ve haklara erişimde hâlâ zorluklarla karşılaşmaya devam eden göçmen ve mülteciler meselesi ise misafirperverlik bağlamında ele alınıyor. Kişilerin “ülkesindeki turist, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi diğer ülke vatandaşlarına konuksever davranması” bekleniyor.
- Din ve vicdan özgürlüğüne diğer özgürlüklere göre daha fazla yer verilen bu çerçevede, insanların yalnızca “kendi inancına uygun yaşama hakkı”na saygı gösterilmesi beklenirken “sahip olduğu inancın gereklerini yerine getirmesi” ise sorumluluk olarak tanımlanıyor.

- Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu belirtilirken cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddet konu edilmiyor. Bireyleri değil aileyi korumayı ve güçlendirmeyi önceleyen bu çerçevede, kadınların, çocukların ve LGBTİ bireylerin ayrımcılık ve şiddete açık hale gelmesinin zemini oluşuyor.
- Vatandaşlık çoğulcu ve kapsayıcı bir anlayışla değil, etnik merkezci bir anlayışla ele alınıyor. “Türk kültürü”nün devamlılığını esas alan bu çerçevede, kültürlerarası etkileşimin kültürlerin ‘öz’üne zarar verdiği ‘özcü’ anlayıştan hareketle “millî kimliği ve kültürü muhafaza etme”ye odaklanılıyor. Böylece, Türkiye’de yaşayan çeşitli kültür ve toplulukların eşit temsiline; kültürlerarası etkileşime alan kalmıyor.
- İnsanı çevresine ve diğer canlılara duyarlı ve merhametli yaklaşıma davet eden bu çerçevede, bireylerin krizlere karşı dayanıklılığını artırmanın yolları aranırken bu krizlere yol açan insan etkisi ve bu krizleri onarmakta hem insanların hem sistemlerin yükümlülükleri ise konu edilmiyor.

Son olarak, tüm öğretim programlarına yön veren bir “ahlaki pusula” işlevi görmesi beklenen bu çerçeveyi anlamının ve bu çerçevenin beslendiği anlam dünyasını çözümlenmenin yanı sıra bu çerçeveden hareketle geliştirilen öğretim programları ve ders kitaplarının kapsamlı ve derinlemesine analizine, okullardaki uygulamalarının izlenmesine ihtiyaç olduğunu not düşmek isteriz.

---

[1] Çayır, K. (2024). *Yeni Müfredat: Bitmeyen “Maarif Davası”* (Erişim tarihi: 15 Eylül 2024)

<https://birikimdergisi.com/guncel/11751/yeni-mufredat-bitmeyen-maarifdavasi>

[2] Karan, U. (2012). “Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve”, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, (der.) K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (Erişim tarihi: 15 Eylül 2024) <https://secbir.bilgi.org.tr/wp-content/uploads/2022/12/Ayrimcilik-Cok-Boyutlu-Yaklasimlar-1.pdf>

[3] Uyan Semerci, P.(2012). “Dev ve Cüce Aynı Yolda: Yoksulluk ve Pozitif Özgürlükler”, *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*, (der.) P. Uyan Semerci. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

[4] Eğitim Reformu Girişimi (2024). *Eğitim İzleme: 28. Yasama Döneminde Eğitim Hakkı* (1 Şubat-13 Haziran 2024) (Erişim tarihi: 15 Eylül 2024) <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-28-yasama-doneminde-egitim-hakki-1-subat-13-haziran-2024/>

[5] Korlu, Ö. (2022). *Etraflıca (2): Okul Yemeği* (Erişim tarihi: 15 Eylül 2024) <https://www.egitimreformugirisimi.org/etraflica-2-okul-yemegi/#:~:text=Mevcut%20durumda%20T%C3%BCrkiye'de%20ta%C5%9F%C4%B1mal%C4%B1,%20C7'si%2C%20yararlan%C4%B1yor>

[6] Soran, M. (2024). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Kapsayıcı Eğitim Bağlamında İncelenmesi* (Erişim tarihi: 15 Eylül 2024) https://secbir.bilgi.org.tr/wp-content/uploads/2024/05/SECBIR_KE_SBDK_2024-1.pdf

**İstanbul Bilgi Üniversitesi
Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi**

